

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОРСЬКІЙ ОСВІТІ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Ляшкевич А. І.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується динамічними соціально-економічними трансформаціями, що зумовлюють необхідність удосконалення систем освіти впродовж життя та оновлення змісту професійної і вищої освіти¹. Освітній простір зазнає суттєвих змін під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації та розвитку міжнародного ринку праці. Крім того, на нього впливають складні соціально-політичні виклики, зокрема повномасштабна війна в Україні. За таких умов особливого значення набуває підвищення якості професійної підготовки фахівців, здатних ефективно діяти в ситуаціях невизначеності, швидкої зміни професійних вимог і зростання ролі міжкультурної взаємодії. У цьому контексті ключовим стає розвиток професійної компетентності як інтегративної характеристики особистості майбутнього фахівця. Тому є необхідність переосмислення змісту та технологій навчання, орієнтованих на формування гнучких, адаптивних компетентностей.

У світовій освітній практиці простежується динаміка змін пріоритетів у структурі професійної підготовки, що узгоджується із загальноєвропейськими тенденціями розвитку ключових компетентностей². Водночас попит на професійну морську освіту залишається стабільно високим, особливо для морських держав, до яких належить Україна. Незважаючи на складні економічні та соціально-політичні умови, українські моряки зберігають конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці, що зумовлює виразну експортну орієнтацію морської професійної підготовки. Саме тому підвищення ефективності системи підготовки майбутніх морських фахівців, удосконалення змісту освіти та формування їхньої професійної компетентності відповідно до сучасних

¹ Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К., 2000. 636с.

² Key competencies. A developing concept in General Compulsory Education. *Eurydice*. 2002. P. 11-14.

міжнародних вимог набувають особливої актуальності. Вимоги до професійної підготовки моряків регламентуються міжнародними нормативними документами, зокрема Конвенцією ПДНВ³, що визначає стандарти підготовки, дипломування та несення вахти⁴.

Водночас сучасна освітня політика України спрямована на інтеграцію до європейського освітнього простору, що передбачає впровадження компетентнісного підходу, принципів студентоцентрованого навчання та модернізацію змісту освіти відповідно до положень Болонського процесу та європейської співпраці у сфері професійної освіти⁵. При цьому ціннісною основою таких перетворень є утвердження принципів інклюзивності в освітньому середовищі як невід'ємної складової сучасної вищої освіти.

Інклюзивність у вищій освіті розглядається як важлива складова сучасного освітнього розвитку, що передбачає створення відкритого, безпечного і недискримінаційного освітнього середовища, орієнтованого на врахування різноманітних освітніх потреб здобувачів⁶. Розвиток інклюзивного освітнього середовища сприяє формуванню в майбутніх фахівців здатності до ефективної професійної взаємодії, толерантності, соціальної відповідальності та готовності до роботи в багатокультурному професійному середовищі. У зв'язку з цим актуалізується потреба наукового осмислення процесу формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців у контексті розвитку інклюзивного навчання. Теоретичні засади професійного становлення особистості та розвитку професійної компетентності висвітлено в працях дослідників професійної освіти⁷. Саме тому актуальним постає завдання теоретичного

³ Міжнародна конвенція «Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками). К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 568 с.

⁴ International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers as amended, including the 1995 and 2010 Manila Amendments. STCW Convention and STCW Code. 2011 edition. Language(s): ENG, FRE, SPA, RUS, CHI, ARA (IMO-IC938).

⁵ Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя ; упоряд. Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. К. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. 146 с.

⁶ UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris : UNESCO, 2020.

⁷ Льіч Л. М. Державне регулювання професійної підготовки кадрів: світовий досвід. *Ринок праці та освіта: пошук взаємодії* : зб. наук. статей; під наук. ред. І. Л. Петрової. К.: Таксон, 2007. 200 с.

осмислення процесу формування професійної компетентності в системі морської освіти в умовах розвитку інклюзивного навчання.

Метою розділу є експлікація особливостей цього процесу щодо підготовки майбутніх морських фахівців з урахуванням тенденцій європейської інтеграції освітнього простору.

З огляду на окреслену проблематику, доцільною є необхідність системного теоретичного аналізу та експлікації особливостей цього процесу у підготовці майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання.

1. Теоретичні засади формування професійної компетентності в умовах інклюзивного навчання

1.1. Сутність поняття «професійна компетентність»

Вивчення наукових джерел свідчить, що наприкінці ХХ століття поняття «професійна компетентність» набуває статусу одного з ключових у галузі освіти та розглядається як інтегральна оцінна категорія, що характеризує ступінь готовності випускника закладу вищої освіти до здійснення професійної діяльності⁸. Змістовний аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що професійна компетентність трактується як комплексна характеристика, яка охоплює знання, уміння, досвід, особистісні якості, а також актуальну і потенційну готовність до ефективного виконання професійних завдань.

У тлумачних джерелах компетентність визначається як наявність достатніх знань, умінь і повноважень для здійснення певної діяльності^{9,10}. При цьому поняття «компетенція» розглядається як сфера обізнаності особистості, тоді як «компетентність» – як інтегрований результат підготовки, що відображає здатність до діяльності.

Теоретичні засади професійної компетентності розкрито у працях дослідників професійної освіти. Зокрема, Є. Білоусов і А. Ляшкевич розглядають компетентність як поєднання знань, умінь, індивідуальних здібностей і ставлення до професійної діяльності, виділяючи спеціальні,

⁸ Ільч Л. М. Державне регулювання професійної підготовки кадрів: світовий досвід. *Ринок праці та освіта: пошук взаємодії* : зб. наук. статей; під наук. ред. І. Л. Петрової. К.: Таксон, 2007. 200 с.

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

¹⁰ Словник іншомовних слів / За ред. Л. Пушівіт. К.: Довіра, 2000. 1018 с.

соціальні та індивідуальні складові¹¹. С. Сисоєва визначає професійну компетентність як потенційну готовність особистості до розв'язання професійних завдань, що передбачає глибоке розуміння сутності діяльності, відповідальність за результати та здатність до саморозвитку¹².

У контексті даного дослідження експлікація розглядається як науково-теоретичне уточнення змісту поняття професійної компетентності через виявлення її структурних компонентів, функціональних зв'язків та умов формування в системі морської освіти. Такий підхід дозволяє не лише описати явище, а й системно розкрити його сутнісні характеристики.

1.2. Структура та компоненти професійної компетентності

Застосування системно-структурного та структурно-функціонального підходів дало змогу розглядати професійну компетентність як цілісну, багаторівневу систему взаємопов'язаних компонентів, що у своїй сукупності забезпечують ефективність і надійність професійної діяльності¹³. Такий підхід акцентує не лише на наявності окремих елементів, а й на характері їх взаємодії, взаємозумовленості та динамічності розвитку в процесі професійної підготовки.

У наукових дослідженнях представлено різні моделі структури професійної компетентності, однак більшість із них ґрунтується на інтеграції знань, умінь, практичного досвіду та особистісних якостей. Водночас сучасні підходи передбачають розширення цієї структури за рахунок інтеграції ціннісно-мотиваційних, рефлексивних та комунікативних складників, що забезпечують не лише виконання професійних функцій, а й здатність до саморозвитку та адаптації в умовах змінного професійного середовища.

З огляду на вище окреслене доцільно виокремити такі основні компоненти професійної компетентності:

¹¹ Білоусов Є. В., Ляшкевич А. І. Удосконалення підготовки високо-професійних фахівців у галузі ефективної та безпечної експлуатації суднового енергетичного обладнання як результат запровадження компетентнісного підходу на факультеті суднової енергетики ХДМА / Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі (Результати науково-педагогічного експерименту в Херсонській державній морській академії 2014–2018 рр.) : монографія / [Л.В. Авраменко, О.В. Акімов, Н.Г. Александрова та ін.]; за наук. ред. В. В. Чернявського, Л. Б. Куликової, В. Ф. Ходаковського. Херсон : ХДМА, 2019. 544 с.

¹² Сисоєва С. О. *Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти* // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. К., 2000. 636 с.

¹³ Ничкало Н. Г. *Трансформація професійно-технічної освіти України*: монографія / Н. Г. Ничкало. К.: Педагогічна думка. 2008. 200 с.

- когнітивний (змістовий) – охоплює систему професійних знань, розуміння теоретичних основ діяльності, нормативно-правових вимог і специфіки галузі;
- операційно-діяльнісний – передбачає сформованість професійних умінь і навичок, здатність застосовувати знання в типових і нестандартних ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення;
- мотиваційно-ціннісний – відображає професійну спрямованість особистості, систему цінностей, установок і мотивацію до ефективної діяльності та професійного зростання;
- особистісно-рефлексивний – характеризує здатність до самоаналізу, самоконтролю, оцінювання власної діяльності та готовність до її корекції;
- комунікативний – визначає здатність до ефективної взаємодії, роботи в команді, міжкультурної комунікації, що є особливо важливим у професійній діяльності морських фахівців¹⁴.

У європейській освітній практиці професійна компетентність розглядається як інтегральний соціально-особистісний феномен, що відповідає сучасним вимогам до конкурентоспроможності фахівця. Вона передбачає здатність розуміти сутність професійних завдань, ефективно використовувати набутий досвід, діяти в умовах невизначеності, приймати відповідальні рішення та нести відповідальність за результати власної діяльності¹⁵.

Узагальнюючи різні підходи, закономірності й принципи, професійну компетентність варто розглядати як інтегративну сукупність ключових, загальногалузевих і спеціальних (фахових) компетентностей, що взаємодіють між собою та забезпечують готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності¹⁶.

Таким чином, розуміння структури та компонентів професійної компетентності створює теоретичне підґрунтя для визначення змісту професійної підготовки майбутніх морських фахівців, а також дозволяє цілеспрямовано проектувати освітній процес з урахуванням сучасних міжнародних вимог і специфіки професійного середовища, зокрема умов підвищеної відповідальності, ризиків і необхідності командної взаємодії.

¹⁴ Key competencies. A developing concept in General Compulsory Education. Eurydice. 2002. P. 11–14.

¹⁵ Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя. Київ; Тернопіль : Вид-во ТДНУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.

¹⁶ Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року. Постанова КМУ від 07.10.2009 р. № 1307. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94.

1.3. Особливості формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців

Особливості формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців визначаються специфікою морської галузі, яка функціонує в умовах жорсткого міжнародного регулювання. Світове судноплавство регламентується системою міжнародних нормативних документів, діяльність яких координується Міжнародною морською організацією¹⁷. Ключовим документом є Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ), яка визначає вимоги до професійної підготовки моряків, їхньої компетентності та професійної придатності¹⁸. Відповідно до її положень, рівень підготовки фахівців оцінюється через здатність ефективно виконувати професійні функції в реальних умовах діяльності¹⁹.

Морська освіта має інтегративний характер і поєднує теоретичну підготовку з практичною діяльністю під час плавальної практики. Результатом навчання є набуття здобувачами освіти не лише знань і вмінь, а й готовності діяти в умовах підвищеної відповідальності, ризику та впливу різноманітних факторів – природних, технологічних, соціальних і політичних.

1.4. Інклюзивне навчання як контекст формування професійної компетентності

У сучасних умовах розвитку освіти формування професійної компетентності майбутніх фахівців відбувається в контексті впровадження принципів інклюзивного навчання, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх учасників навчального процесу, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб²⁰. Інклюзивне освітнє середовище спрямоване на створення умов для повноцінної участі кожного і розвитку його потенціалу. У цьому контексті професійна компетентність майбутніх морських фахівців набуває додаткового змісту, оскільки передбачає формування не лише фахових знань і вмінь, а й соціально-комунікативних якостей, толерантності, здатності до міжкультурної взаємодії та ефективної роботи

¹⁷ Міжнародна морська організація. About IMO. London, 2025. С. 1–5.

¹⁸ International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW). London : IMO, 2017. С. 3–12.

¹⁹ Ляшкевич А. І. Роль партнерських відносин в оптимізації організаційно-педагогічних умов у військово-морській освіті для посилення національної безпеки // Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності : матеріали XI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (Київ, 25 квітня 2025 р.). Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. С. 113–114.

²⁰ UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All*. Paris: UNESCO, 2020, с. 45.

в різноманітних професійних колективах²¹. Інклюзивність може реалізуватися шляхом адаптації навчальних матеріалів під різні освітні потреби; використанні тренажерів і симуляторів, доступних для всіх здобувачів освіти; організації групової роботи (обмін знаннями та досвідом); підтримки психологічного та соціального комфорту в колективі²².

Таким чином, розуміння і врахування принципів інклюзивного навчання є ключовим для організації освітнього процесу та створення ефективних педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців, що логічно веде до розгляду педагогічних аспектів у наступному параграфі розділу.

1.5. Адаптація положень Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання до умов морської освіти

Важливим складником забезпечення ефективності інклюзивного навчання є організація системного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Нормативним підґрунтям такої діяльності виступає державний стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання²³, який визначає зміст, обсяг, підходи, принципи і механізми надання відповідної підтримки відповідно до напрямку вищого закладу освіти.

Зазначений стандарт регламентує надання індивідуального супроводу здобувачам вищої освіти, спрямованого на забезпечення доступності освітнього процесу, сприяння засвоєнню навчального матеріалу, розвитку комунікативних навичок, соціальної інтеграції та психологічної адаптації в освітньому середовищі. Водночас специфіка професійної підготовки майбутніх морських фахівців зумовлює необхідність адаптації положень зазначеного стандарту до умов морської освіти. Це пов'язано з особливостями освітнього процесу²⁴,

²¹ Пометун О. І., Гупан Н. М. *Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. Імплементація концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 7–8 жовтня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 94–97.

²² Колупаєва А. А., Таранченко О. М. *Інклюзія: покроково для педагогів* : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. С. 52–60.

²³ Державний стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 23 грудня 2021 № 718.

²⁴ Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста спеціальностей 5.07010401 «Судноводіння на морських шляхах», 5.07010403 «Експлуатація суднових енергетичних установок», 5.07010407 «Експлуатація електрообладнання та автоматики суден», кваліфікації штурман, механік (судновий), електромеханік (судновий) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. К., 2013..

який характеризується підвищеними вимогами до безпеки, значною часткою практичної підготовки, використанням симуляційних технологій, тренажерів, умовно створених ситуативних завдань, а також необхідністю формування готовності до діяльності в умовах ризику і невизначеності.

У контексті морської освіти соціальна послуга супроводу набуває трансформованого характеру і реалізується як комплекс організаційно-педагогічних, соціально-психологічних і професійно орієнтованих заходів, спрямованих не лише на підтримку здобувача освіти, а й на забезпечення його безпечного та ефективного впровадження в процес оволодіння професійними компетентностями протягом усього періоду навчання.

Особливого значення супровід набуває під час практичної підготовки, зокрема роботи на тренажерах і симуляторах, де він спрямований на поетапне освоєння складних технічних процесів, формування навичок прийняття рішень у змодельованих професійних ситуаціях і забезпечення дотримання вимог безпеки в різних життєвих обставинах. Крім того, супровід сприяє адаптації здобувачів вищої освіти до умов колективної взаємодії, що є невід'ємною складовою професійної діяльності моряків.

З урахуванням зазначеного спробуємо конкретизувати напрями адаптації положень Державного стандарту до умов морської освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Положення стандарту	Особливості реалізації в інклюзивному середовищі	Адаптація до морської освіти
Індивідуальний супровід	Допомога в навчанні, комунікації, пересуванні	Супровід під час роботи з тренажерами, пояснення технічних процесів
Сприяння засвоєнню програми	Адаптація змісту і методів	Візуалізація навігаційних і технічних процесів, поетапне навчання
Соціальна інтеграція	Включення в освітнє середовище	Формування командної взаємодії, наближеної до умов екіпажу
Психоемоційна підтримка	Зниження тривожності	Підготовка до стресових ситуацій (аварійні сценарії та обставини)
Забезпечення безпеки	Контроль участі в освітньому процесі	Посилений контроль у середовищах підвищеного ризику

Таким чином, адаптація положень державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання до умов морської освіти забезпечує можливість його використання як методологічної основи організації інклюзивного освітнього процесу з урахуванням специфіки професійної підготовки майбутніх морських фахівців.

2. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців

2.1. Організаційно-методичні засади формування професійної компетентності

Педагогічні умови в цьому дослідженні розглядаються як сукупність організаційно-методичних факторів, що забезпечують ефективність процесу формування професійної компетентності.

Так, професійна компетентність майбутніх морських фахівців потребує створення системи педагогічних умов, які забезпечують інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь та особистісних якостей здобувачів освіти²⁵. Основою цих умов є чітка структура навчального процесу, що передбачає послідовне засвоєння навчального матеріалу, формування компетентностей на кожному етапі підготовки та використання сучасних методів і технологій навчання. Значну роль відіграє системність підходу, коли знання, уміння і навички формуються не ізольовано, а в єдиному комплексі, що відображає реальні професійні завдання²⁶.

Серед ключових педагогічних умов виділяються: забезпечення доступності і різноманітності освітніх ресурсів, застосування індивідуалізованих навчальних траєкторій, моделювання професійних ситуацій і симуляційних тренажерів. Також інтегруються дистанційні технології та цифрові платформи у навчальний процес²⁷. Використання таких інструментів дозволяє відпрацьовувати практичні навички,

²⁵ Ляшкевич А. І. Роль партнерських відносин в оптимізації організаційно-педагогічних умов у військово-морській освіті для посилення національної безпеки // Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: Матеріали XI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (Київ, 25 квітня 2025 р.). Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. С. 113–114.

²⁶ Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. К.: Педагогічна думка. 2008. С. 28–37.

²⁷ Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя. Київ; Тернопіль : Вид-во ТДНУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.

розвивати критичне мислення, аналітичні здібності, а також здатність приймати обґрунтовані рішення в умовах обмеженого часу і ресурсів.

Особлива увага приділяється дотриманню міжнародних стандартів професійної підготовки моряків²⁸. Вимоги Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ) та норм ІМО визначають компетентнісні критерії для морських фахівців і регламентують оцінку рівня їхньої професійної придатності^{29, 30}. Підготовка відповідно до цих стандартів передбачає не лише освоєння професійних знань і вмінь, а й формування готовності до роботи в умовах ризику, високої відповідальності та впливу різноманітних природних, технологічних, соціальних і політичних факторів. Практична складова освіти включає навчання на тренажерах, участь у плавальній практиці, виконання робочих завдань на навчальних судах та інтеграцію отриманих знань у реальні професійні ситуації. Таке поєднання теорії і практики дозволяє формувати в студентів здатність до самостійного прийняття рішень, оцінки професійних ризиків, планування дій у складних умовах і гнучкої адаптації до змін.

2.2. Інклюзивний вимір педагогічних умов професійної підготовки

Інклюзивний характер сучасної освіти зумовлює необхідність окремого розгляду відповідного компонента педагогічних умов професійної підготовки. Важливим аспектом педагогічних умов є врахування принципів інклюзивного навчання, що передбачає створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти незалежно від їхніх фізичних, психологічних чи соціальних особливостей. Інклюзивне освітнє середовище сприяє розвитку соціально-комунікативних компетентностей, толерантності та здатності до міжкультурної взаємодії³¹, що є важливим для роботи в багатокультурних колективах екіпажів на морському транспорті.

²⁸ Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року. Постанова КМУ від 07.10.2009 р. № 1307. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94.

²⁹ Міжнародна конвенція «Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками). К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 568 с.

³⁰ International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers as amended, including the 1995 and 2010 Manila Amendments. STCW Convention and STCW Code. 2011 edition. Language(s): ENG, FRE, SPA, RUS, CHI, ARA (IMO-IC938).

³¹ Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.

Не менш значущим є фактор професійної взаємодії викладача та здобувачів освіти. Викладач виступає не лише джерелом знань, а й координатором навчальної діяльності, мотиватором, наставником, який підтримує розвиток самостійності, відповідальності та критичного мислення студентів³². Система оцінювання професійної компетентності має бути комплексною і враховувати різні аспекти: теоретичні знання, практичні уміння, соціально-комунікативні навички та здатність адаптуватися до різних обставин і професійних ситуацій, що виникають у процесі взаємодії.

Таким чином, педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців створюють інтегроване освітнє середовище, що поєднує теорію і практику, інноваційні освітні технології, міжнародні стандарти підготовки, принципи інклюзивності та підтримку розвитку особистісних і соціальних компетентностей. Реалізація цих умов забезпечує підготовку висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в різних умовах морського професійного середовища.

3. Методи та технології формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання

Формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців потребує комплексного застосування методів та технологій навчання, які інтегрують теоретичні знання, практичні уміння та особистісні якості здобувачів вищої освіти³³. Цей процес передбачає не лише передавання знань, а й розвиток критичного мислення, аналітичних навичок і здатності до ефективної взаємодії у колективі. На відміну від педагогічних умов, які визначають середовище підготовки, методи та технології конкретизують інструменти реалізації цього процесу.

³² Білоусов Є. В., Ляшкевич А. І. Удосконалення підготовки високопрофесійних фахівців у галузі ефективної та безпечної експлуатації суднового енергетичного обладнання як результат запровадження компетентнісного підходу на факультеті суднової енергетики ХДМА / Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі (Результати науково-педагогічного експерименту в Херсонській державній морській академії 2014–2018 рр.) : монографія / [Л.В. Авраменко, О.В. Акімов, Н.Г. Александрова та ін.]; за наук. ред. В. В. Чернявського, Л. Б. Куликової, В. Ф. Ходаковського. Херсон : ХДМА, 2019. 544 с.

³³ Пометун О. І., Гупан Н. М. Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. *Імплементація концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 7–8 жовтня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 94–97.

Одним із ключових напрямів є застосування активних методів навчання, таких як кейс-метод, проблемне навчання, дискусії, рольові ігри та тренінги³⁴. Наприклад, розбір конкретного судноплавного інциденту дозволяє студентам оцінити причини події, запропонувати варіанти рішень і обговорити їх у групі. Такий підхід не лише тренує професійне мислення майбутніх фахівців, а й сприяє розвитку вміння працювати в команді, брати на себе відповідальність та враховувати різні точки зору членів команди.

Особливу увагу приділяють симуляційним технологіям та тренажерам. У морській освіті це насамперед місткові симулятори, що відтворюють реальні ситуації судноплавства – від навігаційних маневрів до аварійних сценаріїв. Здобувачі освіти можуть відпрацьовувати дії під час шторму, пошук суден у складних погодних умовах або реакцію на несправність обладнання. Симуляції дозволяють інтегрувати здобувачів освіти із різними освітніми потребами та дотримуватися принципів інклюзивності, забезпечуючи безпечне навчання та рівний доступ до складних практичних вправ.

В умовах інклюзивного навчання широко застосовуються диференційовані навчальні траєкторії та адаптовані навчальні матеріали³⁵. Здобувачі вищої освіти з обмеженою мобільністю можуть працювати із симуляторами дистанційно, а для здобувачів освіти із порушеннями слуху чи зору передбачені субтитри, графічні схеми або звукові сигнали. Такі підходи забезпечують засвоєння складного контенту в будь-який час на власному рівні, не знижуючи загальної якості підготовки.

Групова робота та проектні методи формують соціально-комунікативні компетентності, уміння працювати в команді та взаємодіяти з колегами різних професійних і культурних середовищ³⁶. Наприклад, здобувачі освіти можуть спільно розробляти навігаційні плани, моделювати аварійні ситуації на навчальному судні або обговорювати стратегії управління ризиками. Поєднання інтерактивних технологій та інклюзивних практик сприяє розвитку толерантності, міжкультурної компетентності та готовності до ефективної взаємодії в багатокультурних колективах.

³⁴ Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. С. 45–62.

³⁵ UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All*. Paris: UNESCO, 2020. С. 112–11

³⁶ Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.

Серед інших ефективних інструментів виділяють метод портфоліо (збирання документованих результатів навчальної діяльності), рефлексивні журнали (аналіз власних дій під час симуляцій) та менторські сесії, де здобувачі освіти старших курсів або викладачі підтримують розвиток професійних навичок і самостійності³⁷. Використання цих інструментів формує адаптивного й соціально відповідального фахівця, здатного діяти у глобальному морському професійному середовищі, оцінювати ризики і, можливо, впливати на них та приймати ефективні рішення навіть у стресових ситуаціях.

Таким чином, поєднання активних методів, симуляцій, диференційованих навчальних траєкторій та проєктної роботи створює інтегроване інклюзивне освітнє середовище, яке сприяє всебічному розвитку професійної компетентності майбутніх морських фахівців і відповідає сучасним міжнародним стандартам освіти.

4. Модель формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання

Узагальнення теоретичних положень щодо сутності професійної компетентності, аналіз її структурних компонентів, а також визначення педагогічних умов і методів формування дозволяють здійснити науково обґрунтовану експлікацію цілісної моделі формування професійної компетентності³⁸ майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання.

У сучасній педагогічній науці моделювання розглядається як один із провідних методів теоретичного дослідження, що дає змогу відобразити суттєві характеристики педагогічного процесу, встановити зв'язки між його компонентами та спрогнозувати результати освітньої діяльності³⁹. З огляду на це, розроблення моделі формування професійної компетентності виступає важливим етапом систематизації наукових знань і практичних підходів у сфері морської освіти.

У межах дослідження було розроблено й обґрунтовано модель, що ґрунтується на поєднанні системного, компетентнісного та інклюзивного підходів. Системний підхід забезпечує цілісність розгляду процесу професійної підготовки, компетентнісний – орієнтує на результат

³⁷ Сисосва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К., 2000. 636с.

³⁸ Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. К.: Педагогічна думка. 2008. С. 23–35.

³⁹ Ільч Л. М. Державне регулювання професійної підготовки кадрів: світовий досвід // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: зб. наук. статей; під наук. ред. І. Л. Петрової. К.: Таксон, 2007. 200 с.

у вигляді сформованої здатності до професійної діяльності, а інклюзивний – гарантує доступність та рівність освітніх можливостей для всіх здобувачів освіти⁴⁰.

Враховання міжнародних і національних вимог до підготовки морських фахівців, зокрема положень Конвенції ПДНВ⁴¹, галузевих стандартів вищої освіти⁴², а також стратегічних орієнтирів розвитку освіти в умовах європейської інтеграції^{43, 44}, зумовлює необхідність побудови такої моделі, яка поєднує теоретичну, практичну та соціально-комунікативну складові професійної діяльності.

Структурно модель формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців включає взаємопов'язані блоки.

Цільовий блок відображає стратегічну мету професійної підготовки – формування компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно працювати в міжнародному морському середовищі. Практичне призначення блоку полягає в тому, що вже на етапі навчання здобувачі орієнтуються на реальні професійні ситуації: планують і організують роботу екіпажу, приймають оперативні рішення під час навігації або нестандартних подій на судні, дотримуються міжнародних стандартів і правил безпеки⁴⁵.

Змістовий блок формує систему професійних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій. Практична спрямованість проявляється у відпрацюванні конкретних дій: керуванні навігаційними процесами, роботі з сучасним судовим обладнанням, прийнятті рішень у кризових ситуаціях, ефективній взаємодії у багатонаціональному екіпажі. Таким чином,

⁴⁰ Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.

⁴¹ Міжнародна конвенція «Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками). К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 568 с.

⁴² Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста спеціальностей 5.07010401 «Судноводіння на морських шляхах», 5.07010403 «Експлуатація судових енергетичних установок», 5.07010407 «Експлуатація електрообладнання та автоматики суден», кваліфікації штурман, механік (судновий), електромеханік (судновий) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. К., 2013.

⁴³ Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. К.: Педагогічна думка. 2008. С. 140–145.

⁴⁴ Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя. Київ; Тернопіль : Вид-во ТДНУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.

⁴⁵ Key competencies. A developing concept in General Compulsory Education. *Eurydice*. 2002. P. 11–14.

знання та навички не залишаються абстрактними, а трансформуються у здатність діяти в умовах професійної відповідальності⁴⁶.

Процесуальний блок забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь через сучасні методи навчання: активні методи, симуляційні тренажери, проєктну діяльність і практичні заняття. Здобувачі освіти моделюють реальні професійні ситуації, відпрацьовують аварійні дії на судні, тестують навички прийняття рішень і керування процесами в команді, що розвиває їхнє професійне мислення і досвід практичної діяльності⁴⁷.

Організаційно-педагогічний блок створює умови для ефективного навчання: інклюзивне освітнє середовище, цифрові ресурси, доступність навчання, індивідуалізація освітнього процесу. Практична спрямованість блоку реалізується через розвиток соціально-комунікативних і міжкультурних компетентностей, що дозволяють працювати в багатонаціональних екіпажах, адаптуватися до дистанційної роботи чи екстремальних умов, використовувати цифрові технології для управління судновими процесами⁴⁸.

З позицій структурно-функціонального підходу освітнє середовище виступає «платформою» для взаємодії всіх блоків моделі: знання, уміння і навички інтегруються, а студенти набувають реального досвіду, що робить їх готовими до ефективної практичної діяльності на морському флоті – від планування рейсу до управління командою під час складних операцій⁴⁹.

Результативний блок відображає рівень сформованості професійної компетентності, що передбачає здатність майбутніх фахівців ефективно

⁴⁶ Білоусов Є. В., Ляшкевич А. І. Удосконалення підготовки високопрофесійних фахівців у галузі ефективної та безпечної експлуатації суднового енергетичного обладнання як результат запровадження компетентнісного підходу на факультеті суднової енергетики ХДМА / Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі (Результати науково-педагогічного експерименту в Херсонській державній морській академії 2014–2018 рр.) : монографія / [Л.В. Авраменко, О.В. Акімов, Н.Г. Александрова та ін.]; за наук. ред. В. В. Чернявського, Л. Б. Куликової, В. Ф. Ходаковського. Херсон : ХДМА, 2019. 544 с.

⁴⁷ Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. К.: Педагогічна думка. 2008. 200 с.

⁴⁸ UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris : UNESCO, 2020.

⁴⁹ Пометун О. І., Гупан Н. М. Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. *Імплементація концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 7–8 жовтня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020.

виконувати професійні функції, приймати обґрунтовані рішення, діяти в умовах ризику та взаємодіяти в професійному середовищі. Оцінювання результатів підготовки майбутніх фахівців здійснюється відповідно до міжнародних стандартів, що регламентують професійну діяльність моряків⁵⁰.

Схематично модель формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання зображена на рисунку 1.

Рис. 1. Модель формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання

Як бачимо, запропонована модель відображає логічну послідовність формування професійної компетентності від визначення мети та змісту підготовки до досягнення результату, що проявляється у сформованості професійної готовності майбутніх морських фахівців. Взаємозв'язок структурних блоків забезпечує цілісність освітнього процесу та його

⁵⁰ Міжнародна конвенція «Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками). К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 568 с.

відповідність сучасним вимогам морської галузі. Особливістю запропонованої моделі є інтеграція принципів інклюзивного навчання в усі її структурні компоненти. Це передбачає адаптацію освітнього процесу до індивідуальних потреб здобувачів освіти, забезпечення рівного доступу до навчальних ресурсів та формування толерантного освітнього середовища.

Таким чином, розроблена модель має системний характер, відображає взаємозв'язок цілей, змісту, методів і результатів навчання та дозволяє здійснити науково обґрунтовану експлікацію процесу формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців. Її реалізація сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного до ефективної професійної діяльності в умовах сучасного морського середовища.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження здійснено експлікацію процесу формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців у системі морської освіти в умовах розвитку інклюзивного навчання.

Встановлено, що професійна компетентність є інтегративною характеристикою особистості. Вона поєднує знання, уміння, досвід, особистісні якості та готовність до ефективної професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику. Її формування має системний характер і передбачає взаємодію когнітивних, діяльнісних та соціально-комунікативних компонентів, що формують необхідні вміння і навички здобувачів.

З'ясовано, що специфіка морської освіти визначається необхідністю відповідності міжнародним стандартам підготовки, зокрема вимогам Конвенції ПДНВ, що регламентує рівень професійної компетентності та готовності фахівців до виконання професійних функцій. Відповідність процесу формування професійної компетентності вимогам Галузевого стандарту вищої освіти України гарантує інтеграцію національних освітніх вимог у підготовку майбутніх морських фахівців.

Обґрунтовано, що ефективність формування професійної компетентності забезпечується сукупністю педагогічних умов, серед яких ключовими є інтеграція теоретичної і практичної підготовки, використання інноваційних освітніх технологій, індивідуалізація навчання та створення інклюзивного освітнього середовища.

Доведено, що застосування активних методів навчання, симуляційних технологій, проектної діяльності й диференційованих освітніх

траєкторій сприяє розвитку професійного мислення, здатності до прийняття рішень та ефективної взаємодії у професійному середовищі.

Узагальнення теоретичних і практичних положень дозволило розробити авторську модель формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців в умовах інклюзивного навчання, яка відображає взаємозв'язок цільового, змістового, процесуального, організаційно-педагогічного блоків, а також визначає якості, що є результатом досягнення мети дослідження.

Визначено, що інтеграція принципів інклюзивного навчання в усі структурні компоненти моделі сприяє формуванню соціально-комунікативних, міжкультурних та стичних компетентностей, необхідних для професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Окрему увагу в дослідженні приділено обґрунтуванню ролі супроводу здобувачів освіти в умовах інклюзивного навчання як важливого механізму забезпечення доступності та ефективності професійної підготовки. Доведено, що адаптація положень державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання до умов морської освіти дозволяє забезпечити не лише підтримку освітнього процесу, а й безпечне створення умов для майбутніх фахівців у професійно орієнтованому середовищі, що характеризується підвищеними вимогами до відповідальності, ризику та командної взаємодії у процесі виконання службових обов'язків.

Перспективами подальших наукових розвідок вбачаємо необхідність розробки критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості професійної компетентності майбутніх морських фахівців, а також у впровадженні цифрових та адаптивних освітніх технологій у систему морської освіти з урахуванням інклюзивного освітнього середовища.

АНОТАЦІЯ

У розділі розглядається процес формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців у системі морської освіти в контексті розвитку інклюзивного навчання. Окреслено актуальні виклики сучасного освітнього простору, зумовлені глобалізацією, цифровізацією та зростанням вимог до компетентностей фахівців. Проаналізовано теоретичні засади професійної компетентності та визначено її структуру, що включає знання, уміння, досвід та особистісні якості. Досліджено педагогічні умови, які забезпечують інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, застосування сучасних технологій та принципів інклюзивності. Обґрунтовано можливості адаптації державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання до специфіки морської освіти як інструменту

забезпечення доступності та безпечного оволодіння професійними компетентностями. Особлива увага приділяється методам і технологіям навчання, зокрема симуляціям, кейс-методам, груповій та проєктній роботі, що сприяють розвитку соціально-комунікативних і між культурних компетентностей. Представлено модель формування професійної компетентності з урахуванням інтеграції європейських стандартів та інклюзивного підходу. Висвітлено перспективи подальших досліджень, пов'язаних із оптимізацією освітнього середовища та підвищенням ефективності підготовки морських фахівців. Модель формування професійної компетентності враховує як міжнародні стандарти (Конвенція ПДНВ), так і національні галузеві стандарти вищої освіти України, що забезпечує відповідність підготовки морських фахівців чинним нормативам освіти. Матеріали розділу можуть бути корисними для науковців, педагогів і практиків морської освіти, зацікавлених у розвитку компетентнісного та інклюзивного підходів у професійній підготовці.

Література

1. Білоусов С. В., Ляшкевич А. І. Удосконалення підготовки високопрофесійних фахівців у галузі ефективної та безпечної експлуатації суднового енергетичного обладнання як результат запровадження компетентнісного підходу на факультеті суднової енергетики ХДМА / Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі (Результати науково-педагогічного експерименту в Херсонській державній морській академії 2014–2018 рр.) : монографія / [Л.В. Авраменко, О.В. Акімов, Н.Г. Александрова та ін.]; за наук. ред. В. В.Чернявського, Л. Б. Куликової, В. Ф. Ходаковського. Херсон : ХДМА, 2019. 544 с. С. 304-312. <http://surl.li/mgbydb>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста спеціальностей 5.07010401 «Судноводіння на морських шляхах», 5.07010403 «Експлуатація суднових енергетичних установок», 5.07010407 «Експлуатація електрообладнання та автоматики суден», кваліфікації штурман, механік (судновий), електромеханік (судновий) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. К., 2013.
4. Державний стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 23 грудня 2021 № 718. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22#>

5. Лільч Л. М. Державне регулювання професійної підготовки кадрів: світовий досвід. *Ринок праці та освіта: пошук взаємодії* : зб. наук. статей; під наук. ред. І. Л. Петрової. К.: Таксон, 2007. 200 с.

6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. (серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739317/1/Kolupaeva.Taranchenko.Inclusia.Pokroково.pdf>

7. Ляшкевич А. І. Роль партнерських відносин в оптимізації організаційно-педагогічних умов у військово-морській освіті для посилення національної безпеки. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України* : матеріали XI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (Київ, 25 квітня 2025 р.). Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 227 с. С. 113–114. https://drive.google.com/file/d/1hliJskvV4wsTILImbsW20_LxO5EyGcud/view

8. Міжнародна конвенція «Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками). К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 568 с.

9. Міжнародна морська організація. *About IMO*. London, 2025. <https://webaccounts.imo.org/>

10. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. К. : Педагогічна думка. 2008. 200 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711148/1/12.pdf>

11. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя. Київ; Тернопіль : Вид-во ТДНУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.

12. Пометун О. І., Гупан Н. М. Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. *Імплементація концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 7–8 жовтня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 94–97. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722390/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%BD%20%D0%9E%20%D1%82%D0%B0%20%D0%93%D1%83%D0%BF%D0%B0%BD%20%D0%9D%20%D1%96%D0%B7%20%D0%97%D0%B1_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7_07-08.10.20-3.pdf

13. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року. Постанова КМУ від 07.10.2009 р. № 1307. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94.

14. Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К., 2000. 636с.

15. Словник іншомовних слів / За ред. професора Л. Пустовіт. К.: Довіра, 2000. 1018с.

16. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers as amended, including the 1995 and 2010 Manila Amendments. STCW Convention and STCW Code. 2011 edition. Language(s): ENG, FRE, SPA, RUS, CHI, ARA (IMO-IC938).

17. Key competencies. A developing concept in General Compulsory Education. Eurydice. 2002. P. 11-14.

18. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris : UNESCO, 2020. URL: <https://www.unesco.org/gem-report/en/2020-inclusion>

Information about the author:

Liashkevych Antonina Ivanivna,

Doctor of Pedagogy, Associate Professor,

Professor at the Department of Social and Humanitarian

Disciplines and Innovative Pedagogy

Kherson State Maritime Academy

20 Nezalezhnosti Avenue, Kherson, 73000, Ukraine